

2. Власова О.І. Проблеми професійної підготовки вихователів дитячих містечок у спадщині Германа Гмайнера. Дис.канд. пед. наук. – К.: 1993. – 146 с.
3. Лесгафт П.Ф. Семейное воспитание ребенка и его значение/ П.Ф.Лесгафт – М.: Педагогика, 1991. – 176 с.
4. Максимович О.М., Постовий В.Г. Особливості виховання дітей з розлучених сімей: Навчально-методичний посібник. – К.: ДЦССМ, 2004. – 140 с.
5. Пеша І.В. Соціальне становлення дітей в дитячих будинках сімейного типу. Дис.канд. пед. наук. – К.: 2000. – 189 с.
6. Семейное воспитание: Краткий словарь / Сост. И.В. Гребенников, Л.В. Ковинько. – М.: Политгиздат, 1990. – 319 с.
7. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. – Избр. пед. соч. Т.1. М., 1979. – С. 33.
8. Тищенко С.П. Психологія виховного впливу сім'ї на дитину. К.: Знання, 1982. – 48 с.

*Н.В.Ковалевська,
канд. пед. наук, доцент
Полтавського ДПУ
ім. В.Г. Короленка*

ОРГАНІЗАЦІЯ ДОЗВІЛЛЯ ДІТЕЙ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬСЯ В УМОВАХ СІМ'Ї

У статті розглядаються особливості організації дозвілля дітей, які виховуються в умовах сім'ї. Аналізується структура дозвілля дітей дошкільного віку, вимоги до його організації, його змісту. Визначається роль домашнього вихователя в організації вільного часу дитини.

The article is devoted to a problem of definition of features of leisure organization for children, who are educated in families. The structure requirements for its organization, its content and forms are analyzed in the article. The role of family teacher in organization of pre-schoolers free time is detailed.

В статье рассматриваются особенности организации досуга детей, которые воспитываются в условиях семьи. Анализируется структура досуга детей дошкольного возраста, требования к его организации, его содержанию. Определяется роль домашнего воспитателя в организации свободного времени ребенка.

Постановка наукової проблеми та її значення. Інститут домашніх вихователів має розгалужені можливості задоволення потреб сучасної сім'ї, розв'язання ряду проблем, пов'язаних з

оптимальною організацією не лише навчально-виховного процесу, але й вільного часу дитини. Проблема організації дозвілля дитини, яке є важливим фактором, що сприяє всебічному, гармонійному розвитку дитини, є важливим актуальним аспектом діяльності сучасного домашнього вихователя. Ефективність виховного впливу на дитину у вільний час у великій мірі залежить від раціональної організації.

Найбільш повно проблема організації дозвілля була представлена в працях Г.Зборовського, В.Патрушева, С.Петросяна, В.Піменова, Г.Пруденського. Соціологічний аспект вільного часу розглядали В.Болгов, Л.Гордон, Б.Грушин, Є.Клопов, Г.Орлов. Вони відмічали, що вільний час набуває справжню цінність лише тоді, коли особистість може розкрити себе, виявити свої природні здібності, повніше задовольнити естетичні потреби. Над психолого-педагогічними основами використання вільного часу працювали Г.Євтеєва, В.Клібик. Педагогічні умови його організації в процесі виховної роботи з дітьми розглядали Л.Абакулова, Е.Богородська, Л.Герасименко, В.Дружинін; естетичні можливості його реалізації вивчали С.Герасимов, Б.Нежинський, В.Петрушин та ін.

Метою публікації є аналіз теоретичних аспектів проблеми організації дозвілля дитини дошкільного віку як невід'ємної складової навчально-виховного процесу в умовах сім'ї.

Педагогічні спостереження доводять, що діти (особливо це стосується дошкільнят) не завжди можуть самостійно та раціонально розподілити свій вільний час, особливо, якщо їм бракує чітко виражених інтересів. Тому сфера дозвілля дитини знаходиться в певній залежності від об'єктивних умов навколишнього середовища, педагогічного впливу, родинних традицій. Увесь бюджет часу сучасного дошкільника поділяється на навчальний і позанавчальний. У свою чергу позанавчальний час складається з потрібного і вільного. До навчального часу відносять всі види занять, організовані домашнім вихователем (у дитячому садку), заняття у мистецьких школах та гуртках тощо. До структури позанавчального потрібного входить час, пов'язаний з суспільними обов'язками та з задоволенням побутових та фізіологічних потреб.

Вільний час, протягом якого дитина перебуває поза навчальним процесом, дає змогу їй культурно відпочивати, розважатися. Саме цю частину вільного часу відносять до дозвільної діяльності. Дозвілля – частина вільного часу, використання якого

пов'язане з активним освоєнням культурних цінностей, розважальною діяльністю та фізичною активністю. Сумісна дозвільна діяльність на основі творчих інтересів орієнтує дитину на вільне експериментування. У стильових та структурних особливостях використання дозвілля закладені передумови диференціації педагогічного керівництва та поступового його переходу до самокерівництва, самоосвіти. Зміст культурних потреб та форм їх задоволення у сфері дозвілля – показник міри смаку дитини. Наявність розважальних, ігрових елементів модулює і певні цінності. Але прагнення до найповнішого самовираження в умовах спонтанної дозвільної діяльності потребує контролю ціннісних настанов свідомості. Нерозвиненість смаку стає причиною невміння та небажання відповідально та розумно організовувати власне дозвілля. Саме у сфері дозвілля частіше проявляється несмак [2, с. 75].

Незважаючи на протиріччя тлумачення поняття, виступає чітка тенденція щодо визначення поняття «дозвілля». Для дитини ж воно - час для відпочинку, розваг [2, с. 77]. Це дає змогу розглядати структуру вільного часу як надзвичайно складне та динамічне явище, на яке впливають найрізноманітніші соціальні та педагогічні чинники.

Структура вільного часу дітей різноманітна і має індивідуальний характер. Однак в унікальній, притаманній лише для однієї дитини структурі тією чи іншою мірою виявляється ряд властивостей, якостей, типових і для інших хлопчиків і дівчаток. Це дає змогу виділити головні й другорядні види діяльності дошкільників. Виходячи з них, можна певною мірою зробити висновок про спрямованість інтересів та потреб дітей (див. таблицю 1) [10; 6]:

Таблиця 1

Види діяльності	Кількість дітей, %	
	будні	вихідні
Перегляд мультфільмів	93,9	96,6
Перегляд телепередач	80,4	89,9
Читання книг	47,8	51,8
Виконання фізичних вправ	51,4	46,3
Заняття спортом	36,4	29,0
Відвідування і приймання гостей	34,7	46,1
Заняття за захопленнями	29,4	28,5

У соціолого-педагогічній літературі структура вільного часу розглядається з різних точок зору. Однак суть усіх трактувань

зводиться до того, що така структура має бути насиченою, різноманітною і сприяти всебічному розвитку особи. У літературі немає чітко розроблених критеріїв, які заняття слід вважати розвиваючими, а які не розвиваючими [11, с. 54-55].

Наприклад, щоб дати відповідь на запитання чи має перегляд мультфільмів розвиваючий характер, необхідно знати змістовну сторону мультфільмів, які переглядають сучасні діти.

Те ж саме можна сказати про читання. Для одних дітей – це невичерпна духовна скарбниця, звідки вони здобувають знання про людину, природу, навколишній світ, для інших – лише приємне проведення часу. При цьому в частини дошкільнят викликає інтерес література тільки однієї спрямованості (наприклад казки, оповідання про тварин), інші ж цікавляться всім без аналізу й осмислення. Розглядаючи структуру вільного часу дітей, необхідно також встановити чіткі пропорції між заняттями, обов'язковими для сучасного дошкільника, і тими, в яких він бере участь за власним розсудом. Регулювання цієї пропорції дасть змогу так організувати виховний процес, щоб він сприяв всебічному розвитку дитини [8; 5].

У структурі вільного часу має бути більше видів діяльності, які здійснюються під керівництвом дорослих, що, звичайно, підвищить якість проведення дозвілля.

Нині існує ряд протиріч між суспільними та індивідуальними формами регулювання і використання вільного часу дітей. Це викликано кількома причинами. По-перше, в результаті зростання рівня матеріального добробуту членів суспільства практично кожна сім'я має телевізор, відеомагнітофон, DVD, комп'ютер, спортивний інвентар та ін. З одного боку, створюються умови для всебічного розвитку дитини, а з другого – відбувається підвищення частки стихійності в духовному житті дитини. З іншого ж боку, розвиток сучасної техніки та поширення інформаційного простору дає змогу дитині отримувати інформацію в короткий термін і тим самим вивільнити час на дозвілля [9, с. 13].

Все це ставить перед батьками та гувернерами завдання щодо прищеплення дошкільнятам умінь та навичок самостійної оптимальної організації вільного часу. Саме вони виявляють інтереси й потреби, нахили дитини; створюють умови для оптимальної організації вільного часу; радять, у яких справах взяти участь після навчальних занять; яку книгу прочитати чи який фільм подивитися; допомагають спланувати

заняття на день, тиждень; контролюють відвідування гуртків, секцій та ін. Форми і зміст роботи при цьому можуть бути найрізноманітнішими.

Для педагогіки виховне значення дозвілля виступає провідним компонентом. Використання терміна «дозвілля» залежить від того, в межах якої концептуальної схеми він розробляється. Існує різна термінологія, що характеризує дозвілля культурне, організоване, дитяче, молодіжне, марне, пусте тощо [2, с. 78].

До організації дитячого дозвілля сучасна психолого-педагогічна наука висуває ряд вимог: воно має базуватися на провідній діяльності особистості а також має бути розвивальним та естетизованим.

Провідною діяльністю дитини дошкільного віку є гра. Таким чином, дозвілля цього контингенту дітей має бути розвивально-ігровим.

Найцікавіші задуми щодо організації дозвілля дитини дошкільного віку можуть досягти своєї мети за правильного добору і комбінування його методів, які класифікують за різними критеріями [7, с. 68-70]: за головною педагогічною метою. До таких методів належать переконання; вправління у практичних діях, спрямованих на перетворення навколишнього середовища; проблемні ситуації, які спонукають до творчих і практичних дій; спонукання до співпереживання, емоційно-позитивного відгуку на прекрасне, негативного ставлення до потворного; за загальною та спеціальною спрямованістю. До цієї групи зараховують загальнопедагогічні та спеціальні методи, добір яких залежить від виду діяльності, до якого педагог прагне прилучити дітей; методи навчання ігровій, трудовій, художній діяльності. Серед них виокремлюють наочні (зразок, показ прийомів виконання дій), словесні (бесіди, інструкції, вказівки, поради, оцінка і самооцінка результатів діяльності дітей); методи розвитку художньо-творчих здібностей дітей. Ґрунтуються вони на виробленні у дітей уміння діяти під час вирішення проблемно-пошукових завдань, у нестандартних ситуаціях.

Отже, дитяче дозвілля – це вільний час, який дошкільня використовує для активного чи пасивного спілкування з довкіллям відповідно до інтересів та потреб, що ґрунтуються на інтересах та смакових уявленнях. Форми, засоби та методи організації дозвілля дитини різноманітні.

Найбільш складним компонентом вільного часу є його зміст. Якщо за структурою дозвілля можна зробити висновок, яке місце відводить дитина тому чи іншому заняттю порівняно з іншими, скільки віддає часу, то за змістом – про спрямованість інтересів і потреб дошкільника, а також мотиви діяльності: що спонукало його взяти участь у певній справі? З якою метою? Тобто це якісний показник. Саме на його вдосконаленні і мають бути зосереджені головні зусилля гувернерів і батьків, бо організація змістовної сторони вільного часу безпосередньо позначається і на його структурі, і на обсязі [10, с. 9-10].

Керівництво вихователя-гувернера самостійними іграми залежить від освоєння дітьми їх правил, знання й усвідомлення завдань. Педагог повинен продумано добирати ігри, враховуючи зміст виховної роботи на конкретний період, інтерес дошкільників до ігор, їхнє особисте прагнення до взаємодії, створювати ігровий настрій, замінювати окремі ігри новими, урізноманітнювати ігрові дії тощо. Водночас слід уникати прямого навчання і керівництва ігровою діяльністю дітей [11, с. 70].

Добір іграшок повинен враховувати вікові закономірності розвитку ігрової діяльності дітей. Знаючи процес розвитку ігрової діяльності, враховуючи індивідуальні особливості розвитку дитини і виховні завдання, можна добирати іграшки для своєчасного формування і вдосконалення психічних процесів, розвитку здібностей, формування різних видів діяльності і тим самим сприяти розвитку дошкільника. При цьому іграшки повинні дещо випереджати за своїми функціональними можливостями досягнутий дитиною рівень розвитку [6, с. 16].

Останнім часом на хвилях бурхливого розвитку ігрової індустрії створено багато нових різновидів іграшок. Популярності набули електронні іграшки з програмованими принципами дії, комп'ютерно-ігрові комплекси, віртуальні іграшки, їх вплив на психіку дитини, виховний ефект, педагогічні, гігієнічні умови використання у вихованні дошкільників мало досліджені.

Вихователю-гувернеру потрібно спрямовувати роботу з батьками на відбір таких іграшок для дітей, які відповідають їх віку, індивідуальному розвитку, пізнавальним інтересам і мають виховну цінність [3, с. 24].

Процес спілкування дитини-дошкільника з книгою, картиною (ілюстрацією), музичними творами в різноманітних умовах і обставинах започатковується в сім'ї. Відтак, важливого значення набуває забезпечення тісної взаємодії гувернера з батьками вихованця. Це один з аспектів педагогічного керівництва дозвіллям дитини.

Форми роботи гувернерів у цьому напрямі можна поділити на такі, що впливають на формування елементарних художньо-педагогічних уявлень батьків, правильного ставлення до дитячої творчості, художньої комунікації та на забезпечення батьків способами застосування художнього слова у вихованні і розвитку малюка [13, с.87].

Дослідження А.Богуш справедливо відзначають, що переважна більшість сучасних батьків дуже слабо художньо обізнана, що виявляється в незнанні дитячих літературних і фольклорних творів, ігноруванні ролі книги в розвитку дитини, безпечному, необачному ставленні до мультимедійної, інформаційної продукції, яка впливає на світобачення малюка [1, с. 286].

Саме тому вихователі-гувернери мають опікуватися не тільки формуванням читацької культури дітей, а й їхніх батьків. Гувернер має разом з батьками розробити перелік творів, з якими необхідно і доречно ознайомити дитину даного віку; проінформувати батьків про те, як краще в умовах сім'ї створити художньо-розвивальне середовище, які книжки та фільми (художні та мультиплікаційні) слід купувати для дітей, як знайомити малюків з літературними й фольклорними творами, як розглядати ілюстрації [4, с. 6].

Збагаченню літературного досвіду батьків, формуванню інтересу до дитячої книги, вихованню читацької культури сприяє також залучення батьків до літературних вікторин, які можуть проводитися як один з видів розваг, а можуть пропонуватися дітям та їхнім батькам як незвичайне змагання сімей. Для цього педагог може запропонувати дітям і дорослим взяти участь у змаганні, а відповіді до кросворду оформити яскраво, в малюнках, аплікаціях, поробках. Наприклад, можна запропонувати, батькам разом з дітьми розробити кросворд з 10-12 слів за творами одного з письменників або підготувати мальовані шаради за текстами українських народних казок; придумати загадки-картинки за змістом прислів'їв, приказок, скоромовок, лічилок [3, с. 89].

Іншою важливою проблемою в сумісній роботі з батьками є неадекватне ставлення до дитячої творчості. Одні батьки вбачають у власній дитині генія, в кожному малюнку, будові, конструкції, складеній рими бачать сліди таланту. З одного боку, така увага й повага до творчості малюка стимулює в нього інтерес до творчої діяльності, віру у свої можливості. Водночас дитина швидко губить орієнтири, попри все намагається здобути результат для схвалення, виявляє нетерплячість до подолання труднощів, до самого процесу тощо [5, с.13].

В іншому випадку, батьки мінімізують будь-які творчі досягнення дитини, ігнорують не тільки її здатність створити щось цікаве, гідне, а й взагалі саму потребу у творчості. Вдома в таких дітей відсутні елементарні умови для власної художньо-мовленнєвої творчості: олівці, фарби, дитячі книжки, пластилін, кольоровий папір, ножиці. Дорослим така діяльність, інтереси вбачаються порожніми забавами. Кожен малюнок, складена історія, самостійна думка висміюються, принижуються. Поступово в дітей формується стійке уявлення про свою абсолютну неспроможність творити, низька самооцінка, зникає інтерес до різних видів дитячої художньої діяльності взагалі [4, с. 18-20].

Завдання гувернерів полягає у формуванні в батьків адекватної оцінки і продуктів, і самого процесу дитячої творчості. Для цього педагоги мають самі виявляти ціннісне ставлення до творчих досягнень дітей. Популярними заходами є демонстрація малюнків; виробів з пластиліну, паперу батькам та близьким дорослим. Роботи доцільно зберігати у сховищах, щоб простежити зріст художніх досягнень дитини. Сховища лише в кінці навчального року або всього терміну роботи гувернера з дитиною передаються на збереження батькам, що стає своєрідним сімейним надбанням [12, с. 151-153].

На жаль, більшість вихователів демонструють батькам лише образотворчу продукцію дітей. Поза увагою батьків залишаються способи спостереження і збереження словесної, музичної творчості дошкільників. Для цього вихователю важливо привчити себе фіксувати за допомогою фотознімків (відео) найкращі дитячі рухи під час танців, супроводжуючи їх наступними поясненнями про ситуацію, настрій, які ці творчі дії спровокували. Батьки виявляють живий інтерес до таких фактів.

Зарекомендували себе рукописні книги, альбоми, що створюються спільно з дітьми. В альбомах гувернери записують за дітьми цікаві висловлювання, роздуми вголос, казки, оповіді, вірші. На занятті вихователь створює творчу атмосферу, спонукає дитину сюжетоскладання, після чого пропонує не тільки записати в альбом нову казку, а й проілюструвати її, намалювати до кожного епізоду малюнок, а потім підписати його. Так поступово казка отримує значущий для дітей і дорослих презентабельний вигляд. Увечері діти охоче розповідають, переказують створену казку, показують ілюстрації, пишаються, що все так чудово вийшло. З часом батьки починають виявляти інтерес до рукописних книжок, просять показати нові здобутки, цікавляться особистим внеском дитини [12, с. 112-113].

Різноманітні творчі завдання, наприклад, створення окремих книжок-малюток дітьми разом з батьками сприяють зближенню дітей, підтримують інтерес до словесної й художньої творчості великих і маленьких. До святкових дат можна запропонувати придумати вірші, дотримувати задані рядки і оформити їх цікаво, яскраво.

Такого самого значення набувають творчі проекти, в яких на запрошення гувернера беруть участь і діти, і батьки. Творчий проект як форма співробітництва, співтворчості дорослих і дітей набуває останнім часом все більшої популярності в гувернерській практиці. Творчий проект, як і інші описані вище форми співпраці домашнього наставника з родиною, реалізуються певний час у будь-яких формах і видах діяльності, стають, так би мовити, смислом життя родини. Залучення батьків до такої роботи підвищить її значущість в очах малюків, сприятиме зближенню педагогів і батьків, батьків і дітей [7, с.97-103].

Підготовці таких проектів можна підпорядковувати всі види діяльності дітей і заповнити ним дозвілля. Наприклад, таким проектом може бути свято Дня народження, День мами, Новий рік, в процесі підготовки до яких діти і батьки готують іграшки, костюми, вірші, фокуси, розваги, призи і т.д.

3-поміж улюблених дитячих розваг одне з центральних місць посідає театр як видовище, театральна вистава. Діти з найнижчого віку люблять дивитися різноманітні вистави, яскраві видовища. Для маленьких дітей педагоги-гувернери готують показ відомих казок за допомогою фланелеграфу, театру іграшок, лялькового театру, дитячих мультфільмів. Вистави для найменших не можуть бути

тривалими, здебільшого дітям презентують добре відомі твори, забезпечуючи високий рівень включення, активної участі дітей у виставі: малюки допомагають добрим героям, попереджають їх про небезпеку, заперечують злим персонажам. Види театрів для старших дошкільнят стають більш складними. Старші дошкільники не тільки охоче спостерігають за грою акторів, вони полюбляють брати участь у виставах, причому ставляться до них як до відповідальної праці для радості інших. Постанови театралізованих вистав дошкільниками мають дуже важливе виховне і розвивальне значення, яке виявляється у здатності дітей брати участь у підготовці розваги для інших дітей, дорослих людей. Діти стають спроможними виступати не тільки глядачами, а й працювати на радість іншим [4, с. 148-150]. Дуже подобаються дошкільникам творчі літературно-мовленнєві ігри, результатом яких можуть бути складені дітьми казки, оповіді, створені дітьми газети, листівки, блискавки на запропоновану вихователем тему або за ініціативою дітей.

За таких умов домашній вихователю покликаний допомогти дитині усвідомлювати свої бажання, інтереси; підтримувати прагнення проявляти творчу активність, а за необхідності - це прагнення розвивати на матеріалі кращих зразків мистецтва (література, музика, живопис, театр), ігрової діяльності, предметного середовища.

Список використаних джерел

1. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах. Підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2006. – 304 с.
2. Брилін Б.А. Педагогічні проблеми вільного часу школярів/ Б.А.Брилін // Педагогіка і психологія. – 1999. – №4. – С.72-78.
3. Воспитателю о работе с семьей / Под ред. Н. Ф. Виноградовой. – М.: Просвещение, 1989. – 111 с.
4. Кононко Е.Л. Работа детского сада с семьей: поиски и перспективы/ Е.Л.Кононко – Сумы.: МКИПП «Мрия», 1992. – 78с.
5. Кононко Е.Л. Чтобы личность состоялась/ Е.Л.Кононко – К.: Рад. школа, 1999. – 223 с.
6. Косаковская Е. А. Игрушка в жизни ребенка. – М.: Просвещение, 1989. – 68 с.
7. Ляшко Т В., Синицына Е.И. Через игру к творчеству. – М.: «ВЛАДОС», 2002. – 287 с.

8. Максвелл С. Энциклопедия домашнего задания. – К.: Махаон-Україна, 2001. – 120 с.
9. Мискевич А. Б. Человек и свободное время.— Минск: Наука и техника, 1999 —52 с.
10. Пермяков О.А. Вільний час учнів. – К.:«Знання», 1999. – 48 с.
11. Руководство играми детей в дошкольных учреждениях / Под ред. М.А.Васильевой. – М.: Педагогика, 1999. – 155 с.
12. Развлечения в детском саду/Сост. Фурмина Л.С., Шибицкая А.Е., Пантелеева Л.В. - М.: « Просвещение», 1999. – 143 с.
13. Сарпулова Є.Г. Психолого-педагогічні основи навчально-виховної діяльності гувернера: Монографія. – К.: МАУП, 2003. – 264 с.
14. Художественное творчество и ребенок / Под ред. Н.А. Ветлугиной. – М.: Просвещение, 1992. – 178 с. – С. 87-99.

*В.В Морозов,
канд. пед.наук, доцент,
Криворожский ДПУ*

УЧЕБНЫЙ ДИАЛОГ КАК СРЕДСТВО АКТИВИЗАЦИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

В статье рассмотрена сущность диалогического обучения, развитие мышления и активизация учебно-познавательной деятельности учащихся.

Ключевые слова: диалогическое обучение, коллективное поле сознания, конструкт, субъективный образ объекта познания, мышление.

У статті розкрито сутність діалогічного навчання, розвиток мислення й активізація навчально-пізнавальної діяльності учнів.

Ключові слова: діалогічне навчання, колективне поле свідомості, конструкт, суб'єктивний образ об'єкта пізнання, мислення.

The article deals with the essence of a dialogue training, developing of thinking and brisking up the pupils' training-cognitive activity.

Key words: dialogue training, collective field of consciousness, construct, subjective image of the object of cognition, thinking.

Формирование творческой личности, характеризующейся широтой и глубиной научного кругозора, высоким уровнем интеллектуальных умений, будет протекать результативно, если в учебном процессе, наряду с традиционным, использовать уроки на диалогической основе.

Идея диалога и его применение в практике школьного обучения разрабатывалась многими учеными (Библер В.С., Курганов